

اشاره

در ماه مبارک رمضان ۱۴۳۰ در یکی از شهرهای برزیل، بزرگترین کشور آمریکای لاتین، برای راقم بی مقدار این سطور، فرصت و فراغتی پدید آمد تا از طریق اینترنت، روزنه‌ای به دهکده جهانی بگشایم که برای دستیابی به اطلاعات در هر زمینه‌ای، برای هر محقق رهگشا، سریع‌الانتقال و سهل‌التناول است. گرچه در طول ۲۴ ساعت دستیابی به اینترنت پرسرعت فراهم بود، ولی معمولاً شب‌ها و بیشتر برای اطلاع از اخبار ایران انس و الفتی با رایانه و عمدتاً با پایگاه‌های خبری داشتم، و در مروری وارد سایت شهیدین شدم و فراخوان مقالات کنگره بین‌المللی شهیدین، توجه ام را جلب نمود و آن شد انگیزه نگارش این مقاله که در پیش روست.

مروری کوتاه بر زندگینامه مؤلف

زین الدین بن نورالدین علی بن احمد بن محمد بن جمال الدین بن تقی بن صالح بن مشرف عاملی جبعی، معروف به «شهید ثانی»، مؤلف فوائد القواعد و ده‌ها کتاب و رساله تحقیقی دیگر که با وجود تدریس و اشتغالات دیگر، حدود هفتاد اثر علمی از خود برجای نهاد. او در سیزدهم شوال ۹۱۱ هـ. ق در «جبع» زاده شد و در روز جمعه رجب ۹۶۶ / ۹۶۵ هـ. ق در قسطنطنیه به شهادت رسید.^۱ او در میان خاندانی پرورش یافت که به فضل و دانش و تقوا زبانزد خاص و عام بودند. پدرش، شیخ امام نورالدین علی معروف به «ابن الحیجة» یا «ابن الحاجة» در زمره بزرگان زمان خویش بود، و نیاهای دیگرش، جمال الدین و تقی، و نیز جد و الاثرش شیخ صالح - که از شاگردان علامه حلی بودند - همگی از دانشوران و فضلالی زمان خود به شمار می‌آمدند.

شهید ثانی از آغاز کودکی، آثار نبوغ و هوش فوق‌العاده از گفتار و رفتارش مشهود بود و با اینکه عمرش از نه سال تجاوز نمی‌کرد - طبق نوشته ابن العودی - قرائت قرآن کریم را ختم نمود و از آن پس به خواندن و فراگرفتن فنون ادبی و فقه نزد پدر همت گماشت تا آنکه پدر در سال ۹۲۵ قمری درگذشت. شهید پس از درگذشت پدر برای کسب رتبه‌های علمی بالاتر، سفرهای علمی چندی نمود؛ از جمله سفر به «میس»، «کرج نوح»، «دمشق»، «مصر»، حجاز، اعیان مقدسه در عراق، بیت المقدس، بعلبک و قسطنطنیه که شرح هر یک از این سفرها در حوصله این مقال که تحفظ بر ایجاز و اختصار آن است، نیست.

۱. درباره علل و عوامل شهادت این شهید گرانقدر در کتاب «آداب تعلیم و تعلم در اسلام» و دیگر منابع شرح حال او مراجعه فرمایید، ص ۳۰ - ۳۴.

نقد و بررسی کتاب

فوائد القواعد فی شرح القواعد

سید ابوالحسن مطلبی

چکیده: کتاب فوائد القواعد فی شرح القواعد اثر زین الدین بن علی بن احمد عاملی لبنانی معروف به شهید ثانی است. نویسنده در مقاله حاضر به معرفی این اثر همت گماشته است. در پی این هدف، نویسنده ابتدا مروری کوتاه بر زندگی نامه مؤلف دارد. سپس با بیان نام کتاب قواعد الاحکام اثر علامه حلی، به بیان مهم‌ترین شرح‌های قواعد از جمله فوائد القواعد می‌پردازد. در ادامه به صورت مبسوط کتاب فوائد القواعد را مورد مذاقه قرار داده است و با بیان مصادر و آثار متأثر از فوائد، شیوه شرح کتاب و چاپ و نشر این کتاب برای نخستین بار، مقاله خویش را به پایان می‌رساند.

کلیدواژه: فوائد القواعد فی شرح القواعد، زین الدین علی بن احمد عاملی لبنانی، شهید ثانی، معرفی کتاب.

است که به شمارش درآید و فضایلش بیش از آن است که کسی بتواند کاملاً آنها را غوررسی کند.^۹

خوانساری صاحب «روضات الجنات» می‌نویسد: «تا کنون - یعنی حدود سال ۱۲۶۳ قمری - در جمع دانشمندان بزرگ و برجسته شیعه کسی را به یاد ندارم که از لحاظ شکوه شخصیت، سعه صدر، خوش فهمی، حسن سلیقه، نظام و برنامه تحصیلی، کثرت استادان، ظرافت طبع، معنویت سخن و پختگی و بی نقص بودن آثار علمی به پای او برسد ... در تخلق به اخلاق الهی و قرب منزلت تالی تلو معصوم علیه السلام است».^{۱۰}

قواعد الأحكام و شرح های آن

الف) قواعد

قواعد الأحكام فی معرفة الحلال والحرام از تألیفات گرانسنگ علامه علی الاطلاق، ابومنصور جمال الدین حسن بن یوسف بن علی بن مطهر حلّی است که به سال ۶۹۹ هجری قمری تألیف شده است و در بردارنده همه ابواب فقهی است و به تصریح مصنف بزرگوار آن، شامل لب فتاوی خاصه است؛ همراه با گزیده گویی و روانی عبارات.^{۱۱}

مؤلف، این کتاب را به درخواست فرزند ارجمندش فخرالمحققین نگاشته است. محقق ثانی که خود از شارحان قواعد است، در مدح آن می‌نویسد: «کتاب لم یسمح الدهر بمثاله ولم ینسج ناسج علی منواله، قد احتوی من الفروع الفقهیه علی مالا یوجد فی مصتف، ولم یتکفل بیبانه مؤلف...».^{۱۲}

عالم بزرگوار، مرحوم شیخ آقابزرگ تهرانی، قواعد را با عنوان «أجل ما کتب فی الفقه الجعفری»^{۱۳} ستوده است. صاحب روضات الجنات نیز با تعبیر «الذی هو احسن ما کتب فی الفقه» از آن اینگونه یاد کرده است: «... وقد کتب کثیراً منها [أی من کتبه] لأجل ولده فخرالمحققین محمد کما یظهر من مفاتحها. ومن جملة ذلك کتاب قواعد الذی احسن ما کتب فی الفقه، وقد عمل له فیه خاتمة من الاخبار والنصایح والوصایا البالغة لیعمل بها ولده المذكور».^{۱۴}

شرح های قواعد

نظریه جایگاه علمی قواعد تا کنون شرح‌ها و حاشیه‌های فراوانی بر آن نگاشته‌اند که مرحوم شیخ آقابزرگ تهرانی در ذریعه سی شرح آن را فهرست کرده است.^{۱۵}

شهید در هریک از این سفرهای علمی از استادان فن توشه‌ها اندوخت: در «میس» از علی بن عبدالعالی میسی کرکی (م ۹۳۸ ق) شرائع الاسلام محقق حلّی و قواعد الاحکام علامه حلّی و ارشاد الأذهان او و در «کرک نوح» از سید حسن بن سید جعفر، کُتبی چند فراگرفت، در دمشق از شمس الدین محمد بن مکی، حکیم و فیلسوف؛ نیز احمد بن جابرو شمس الدین طولون حنفی دمشقی، در مصر، شیخ شهاب الدین احمد رملی شافعی که شهید، «منهاج نووی» در فقه و چند کتاب دیگر را بر او قرائت نموده است.^{۱۶} شهید در مصر از عالمان دیگری نیز بهره گرفته است.^{۱۷} در بیت المقدس، از شیخ شمس الدین ابوالطیف مقدسی و در قسطنطنیه از سید عبدالرحیم عباسی، نویسنده کتاب «معاهد التنصیص» بهره برد.^{۱۸}

شهید چنان‌که اشاره شد، اکثر فرصت‌های زندگانی خود را در سفر و در محضر علما گذراند، ولی به مدد و تأییدات الهی توانست آثار ارزشمندی در علوم مختلف برجای گذارد که به حدود ۶۶ اثر می‌رسد^{۱۹} و فوائد القواعد یکی از آنهاست.

ابن العودی، شاگرد شهید ثانی در شأن استادش می‌نویسد: «شخصیت او با انواعی از مفاخر کمال آراسته بود و کالبد او به جان و روح فراز مندی می‌بالید که خویشتن را در جوار او می‌یافت».^{۲۰}

صاحب «المقاییس»، شهید ثانی را افضل متأخرین، اکمل متبحرین، نادره پسینیان و یادگار پیشینیان می‌شمرد و او را مفتی همه طوایف اسلامی، راهنمای دینی مردم به راهی پایدار و صراطی مستقیم، مقتدای شیعه، و نور شریعت می‌داند که سخنان بزرگان از بر شمردن مزایا و استیفاءی حق او در بیان فضایل پرارزش اش نارساست ...^{۲۱}

شیخ حر عاملی می‌نویسد: «موضع و موقعیت شهید ثانی در فقه و علم و فضل و زهد و عبادت و تقوا و تحقیق و تبحر و عظمت مقام و شکوه منزلت و جامعیت فضایل و کمالات مشهورتر از آن است که آنها را بازگو کنیم. محاسن و اوصاف پسندیده اش بیش از حد احصا و شمار است...».^{۲۲}

صاحب حدائق در شأن شهید نگاشته است: «شهید ثانی در میان دانشمندان شیعه از برجستگان و رؤسا و اعظام فضلا و ثقات بر شمار است. عالمی است عامل و محقق است موفق و موشکاف و زاهد و پارسایی است مجاهد که محاسن و اوصاف حمیده اش فزون تر از آن

۲. رک به: سید محمد باقر حجتی؛ آداب تعریف و تعلم در اسلام (ترجمه منیة المرید)؛ ص ۱۳ - ۱۵.
 ۳. همان.
 ۴. همان، ص ۱۵.
 ۵. همان، ص ۱۵ - ۲۴.
 ۶. همان.
 ۷. همان، ص ۲۶. به نقل از مقدمه مقاییس.
 ۸. امل الأکل، ج ۱، ص ۸۵. به نقل از آداب تعلیم و تعلم در اسلام، ص ۲۶.

۹. لؤلؤ البحرین؛ ص ۲۵. به نقل مأخذ پیش.
 ۱۰. روضات الجنات؛ ص ۲۸۷ - ۲۸۸. به نقل از همان.
 ۱۱. قواعد الأحكام فی معرفة الحلال والحرام؛ ج ۱، ص ۱۷۳ - ۱۷۴.
 ۱۲. جامع المقاصد؛ ج ۱، ص ۶۶.
 ۱۳. الذریعة؛ ج ۱۴، ص ۱۷.
 ۱۴. روضات الجنات؛ ج ۲، ص ۲۷۳.
 ۱۵. الذریعة؛ ج ۱۴، ص ۱۷ - ۲۳.

برمی شمارد، می نویسد: «الحاشية عليه للشيخ السعيد زين الدين الشهيد في ٩٦٥ مجلد لطيف الى كتاب التجارة، وهي نظير حاشية ابن النجار...»^{٢٠}

مصادر «فوائد القواعد»

عالم نستوه جهان اسلام، شهيد ثانی، در تألیف فوائد القواعد از آثاری چند تأثیر گرفته است و از آن مأخذ، نقل مطلب نموده است که در ذیل به ترتیب الفبایی از آنها یاد می کنیم:

۱. ارشاد الاذهان الى احكام الايمان؛
۲. الانتصار؛
۳. اوضح الفوائد في شرح اشکالات القواعد؛
۴. البيان؛
۵. تحرير الاحكام الشرعية على مذهب الامامية؛
۶. تذكرة الفقهاء؛
۷. تهذيب الاحكام؛
۸. جامع المقاصد في شرح القواعد؛
۹. الحاشية النجارية؛
۱۰. الخلاف؛

۲۰. الذريعة؛ ج ۶، ص ۱۷۱. نیز در ج ۱۴، ص ۱۹.

فَوَائِدُ الْقَوَاعِدِ فِي شَرْحِهَا الْقَوَاعِدِ

زين الدين الشهيد الثاني

مرکز
الابحاث والدراسات الاسلامية
قسم الاحيا التراث

برخی از مهم ترین شروح قواعد عبارتند از:

۱. اوضح الفوائد، تألیف فخرالمحققین، فرزند علامه حلی؛
۲. جامع الفوائد، تألیف مولی عبدالله تستری؛
۳. جامع المقاصد، از محقق کرکی؛
۴. حاشية القواعد، از شهيد ثانی؛
۵. فوائد القواعد، از شهيد ثانی؛
۶. كشف اللثام، از فاضل هندی؛
۷. كنز الفوائد، از سيد عميد الدين، خواهرزاده علامه حلی؛
۸. مفتاح الكرامة، از سيد جواد عاملی قدس الله أسرارهم.

فوائد القواعد

«فوائد القواعد» شرحی است قيم بر «قواعد الأحكام في معرفة الحلال والحرام» اثر ارجمند علامه علی الاطلاق، علامه حلی قدس سره. این اثر در میان آثارانبوه و ارزشمنند شهيد ثانی قدس الله نفسه الزكية، اثر گرانبسنگی است که برای نخستین بار به حله طبع آراسته شده است و پیش از این، نسخه هایی از آن در زوایا و خلوت برخی از خزانه های نسخه های خطی چند کتابخانه غبار غربت گرفته بود.

فوائد القواعد عهده دار حل معضلات ومشکلات قواعد است ومؤلف بزرگوار آن مرحوم شهيد ثانی در مقدمه کتاب در این باره نگاهشته است: «... وبعده فهذه تعليقة خفيفة المؤونة، كثيرة المعونة على حل بعض مشكلات القواعد، وتقييد مطلقه، والاشارة الى المختار من مواضع اشكاله وخلافه، حيث يفتقر الى تفصيل وتطويل عن مجرد الفتوى بالقوة والضعف...»^{۱۶}

«ابن العودی» شاگرد شهيد ثانی، در شرح حال استاد خود، آن گاه که به معرفی آثار او می رسد، در وصف «فوائد القواعد» می نویسد: «ومنها حاشية على قواعد الاحكام للعلامة أيضاً حقق فيها المهم من المباحث، ومشى فيها مشى الحاشية المشهورة بالنجارية^{۱۷} للمولى السعيد الشيخ الشهيد، وغالب المباحث فيها بينه وبينه، برز منها مجلد لطيف الى آخر كتاب التجارة»^{۱۸}.

صاحب رياض نیز از آن یاد کرده، می نویسد: «له مؤلفات منها... وحاشية القواعد»^{۱۹}.

مرحوم شيخ آقا بزرگ تهرانی هم هنگامی که حواشی و شروح قواعد را

۱۶. فوائد القواعد؛ ص ۹.

۱۷. این اثر اخیراً و به بهانه برگزاری کنگره بزرگداشت شهيد بن در مجموعه آثار شهيد اول چاپ شده است.

۱۸. الدر المنثور؛ ج ۲، ص ۱۸۶. در اینجا این نکته شایان ذکر است که شرح شهيد رحمة الله عليه به پایان کتاب تجارت نرسیده و ناتمام مانده است.

۱۹. رياض العلماء؛ ج ۲، ص ۳۶۹ - ۳۷۰.

مواضعی پرده ابهام را زدوده است و یا قائل «قیل» و راوی «روایت» را معین نموده است که در ذیل به نمونه‌هایی از آنها اشاره خواهد شد.

تبیین وجه اشکال و ضعف

در شرح این عبارت علامه حلی قدس سره در قواعد الاحکام که فرموده: «ویکنفی غسُّلُ الجنابة عن غیره منها - لوجامعه - دون العکس، فان انضم الوضوء فاشکال ونیة الاستباحة اقوی اشکالاً»، می‌نویسد: «الاشکال فی عدم الاجزاء فتکون قوة الاشکال فيه أيضاً فیضعف الاشکال فی جانب الاشکال فی جانب الاجزاء ووجه الضعف أن نية الاستباحة تقتضی نية رفع الجميع اذ لا تحصل بدونه فیحصل ما نواه للخبر...»^{۲۲}

تبیین وجه صحت و بطلان

در توضیح عبارت «ولونوی رفع حدث والواقع غیره فان كان غلطاً صح والابطال»، می‌نویسد: «الغلط الواقع هنا فی النية لافی اللفظ، ووجه الصحة حينئذٍ أنه قصد رفع المانع فی الجملة ولكن غلط فی تعیین سببه، وذلك لا یخل بكونه منویاً...»^{۲۳}

در تبیین کلام علامه که فرموده است: «البداءة بالحجر الاسود؛ فلو بدأ بغيره لم یعتد بذلك الشوط الی أن ینتهی الی أول الحجر فمنه ینتدی الاحتساب ان جدد النية عنده للاتمام مع احتمال البطلان». وجه صحت و بطلان را نیز اینگونه بیان فرموده است: «الاولی أن یراد بالنية للاتمام النية لتمام الطواف، وهو سبعة أشواط من حين النية؛ ووجه الصحة حينئذٍ ظاهر؛ لتحقق الطواف الكامل المنوی، ووجه البطلان اشتماله علی الزيادة السابقة، وضعفه ظاهر»^{۲۴}.

تبیین معنا

در تبیین عبارت «فأُمُّها ماخض أي حامل»، در بحث زکات انعام می‌نویسد: «المخاض - بفتح المیم - اسم جنس للحوامل لا واحد له من لفظه، ومنه سمیت بنت المخاض أي بنت ما من شأنها أن تكون من هذا الجنس بحسب الزمان وان لم تكن حاملاً بالفعل»^{۲۵}.

ستردن ابهام

در عبارت «وفداء المملوك لصاحبه وان زاد علی القيمة علی اشکال»، غبار ابهام از چهره «فداء» به تفصیل سترده که چهارده سطر را در بر می‌گیرد؛ آنجا که می‌نویسد: «المراد بالفداء ما یلزم المحرم بسبب الجنایة علی الصيد من مال أو صوم أو ارسال، وهو شامل أيضاً لما زاد عن قيمة المملوك ونقص، ولما اذا كانت الجنایة غیر موجبة لضمان الاموال کالدلالة علی الصيد مع المباشر، ولما كان للمالك

۱۱. الدروس الشرعية فی فقه الامامية؛

۱۲. ذکری الشیعة فی احکام الشرعية؛

۱۳. السرائر الحوی لتحریر الفتاوی؛

۱۴. شرائع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام؛

۱۵. الصحاح؛

۱۶. غایة المراد فی شرح نکت الارشاد؛

۱۷. الکافی فی الفقه؛

۱۸. کنز الفوائد؛

۱۹. اللمعة الدمشقیة؛

۲۰. المبسوط؛

۲۱. مختلف الشیعة فی احکام الشریعة؛

۲۲. المعتمر فی شرح المختصر؛

۲۳. المقتنعة؛

۲۴. منتهی المطلب فی تحقیق المذهب؛

۲۵. النهایة؛

۲۶. نهایة الاحکام فی معرفة الاحکام.

آثار متأثر از فوائد القواعد

آثار ماندگار شهیدین، یعنی شهید اول و شهید ثانی قدس سرهما، همواره مستند آرا و اقوال علما و فقهای بزرگ بوده و هست و فوائد القواعد نیز از این قاعده مستثنا نبوده و نیست، که در ذیل برای نمونه بدان اشاره می‌کنیم:

از جمله کتابهایی که متأثر از فوائد القواعد است، کتاب مدارک الاحکام فی شرح شرائع الاسلام، تألیف فقیه محقق، عالم بزرگوار مرحوم سید محمد بن علی موسوی عاملی، مشهور و معروف به «صاحب مدارک» است که در جای جای آن، این تأثر مشهود است؛ برای نمونه در بحث زکات غلات می‌نویسد: «وبذلك قطع جدی قدس سره فی فوائد القواعد؛ فانه اعترف بأنه لا دلیل علی استثناء المؤمن سوی الشهرة، وقال: انّ اثبات الحكم الشرعی بمجرد الشهرة مجازفة»^{۲۶}.

شیوه شرح

در این شرح، مرحوم شهید همان‌گونه که پیشتر اشاره شد، مشکلات را گشوده و برای مثال در مواردی که مرحوم علامه با تعبیر «فیه اشکال» به مسئله‌ای اشکال کرده است، وجه اشکال یا ضعف را بازگفته است و یا سخن علامه را با تعلیقه‌ای کوتاه و با تعبیر «جید» و یا «قوی»، تحسین و یا تقویت نموده است. گاهی وجه بطلان را بیان فرموده و در

۲۱. مدارک الاحکام؛ ج ۵، ص ۱۴۲. برای آگاهی از چند نمونه دیگر، رک به: ج ۱، ص ۳۵، ج ۵، صص ۳۰، ۵۸، ۶۱، ۸۱، ۳۸۶، ج ۶، ص ۲۶۵.

۲۲. همان، ص ۳۲. نیز: ص ۴۱۵.

۲۳. همان، ص ۶۸.

۲۴. همان، ص ۳۷۶.

۲۵. همان، ص ۲۴۵. برای دیدن نمونه‌ای دیگر، رک به: ص ۷۲ که واژه «مولات» را نزدیک به یک صفحه تفسیر کرده است.

غيره لكل حمامة شاة، والأقرب أنه لاشيء في الواحدة مع الرجوع»
می فرماید: «قوی» - لوقلنا بالسابق^{۲۹} - ثلاثاً يتساوى حالة العود وعدمه،
ولأن مورد الحكم الحمام وهو جمع ان لم نجعله اسم جنس بحيث
يشمل الواحدة»^{۳۰}.

در صفحه ۴۳۳، ذیل عبارت علامه که فرموده: «ولو أغلق باباً على
حمام الحرم و فراخ وبيض، فان أرسلها سليمة فلا ضمان والا ضمن
المحرم الحمامة بشاة و الفرخ بحمل، و البیضة بدرهم؛ و المَحْلُ
الحمامة بدرهم، و الفرخ بنصفه و البیضة بربعه، و قيل: یضمن بنفس
الاغلاق و یحمل على جهل الحال كالمی»، می نویسد: «هذا القول
على اطلاقه ضعيف، و حمله على جهل الحال بعيد؛ لأن الاقوال
لا تحمل وانما تحمل النصوص للجمع أو غيره»^{۳۱}.

تحقیق و چاپ و نشر فوائد القواعد برای نخستین بار

در کار تحقیق و تصحیح متون کهن و احیای آثار سلف، بین اثری که
قرار است برای نخستین بار، آن هم با چند نسخه معدود خطی و احیاناً
دشوارخان و کمیاب و غبار غربت گرفته با اثری که بارها چاپ شده
و چه بسا ناشران بی شماری آن را چاپ کرده اند و فقط با افزودن چند
پانویس و چند سطر مقدمه بی رمق و تخریب چند روایت و ارجاع به
منابع دست چندم و چاق و چله کردن کتاب با فهرست هایی غیر فنی
و بی خاصیت چند باره آن را وارد بازار کتاب کرده اند! فرق بسیار است.
متأسفانه در بازار چاپ و نشر، از این کارهای کاسب کارانه کم نیست.
و العاقل یکنفیه الإشارة!

اما فوائد القواعد از جمله آثار گرانسنگ شهید ثانی است که تا کنون
چاپ نشده بود؛ نه سنگی و نه غیر سنگی؛ و همان طور که اشاره شد،
فقط چند نسخه نادر خطی از آن سال ها در زوایای کتابخانه ای چند
، غبار غربت می خورد و افتخار تصحیح و احیای آن به دست بی مقدار
این بی بضاعت بدینگونه بود که سال ها قبل، دوست گرانمایه و محقق
فرزانه و ارجمندم جناب آقای رضا مختاری که با تلاشی بی وقفه و
ستودنی کمر همت به احیای آثار شهیدین بسته است، تحقیق فوائد
القواعد را به اینجانب پیشنهاد نمود و بنده هم این کمترین خدمت
به آستان آن شهید بزرگوار را به عنوان افتخاری بس بزرگ با جان و دل
پذیرفتم که البته پیش از آن نیز بر حسب امثال در تصحیح و تحقیق
برخی دیگر از آثار و رساله های شهید ثانی، با ایشان همکاری داشته ام.
شکر الله مساعیه.

در ابتدای کار و بی فتور، کار استنساخ آن را همزمان با چهار نسخه
خطی شروع کردم؛ بدین ترتیب: نسخه خطی کتابخانه مجلس شورای
اسلامی، شماره ۱۳۰۷؛ نسخه خطی کتابخانه بزرگ آیت الله العظمی

فیه نفع و غیره کالارسال اذا لم یبیح، و الصوم، ولما یجتمع فیه الجزء أو
القيمة كما لو وقع من المحرم فی الحرم، و مقتضاه أنه لا یجب الفداء
لله تعالی سوى ما یجب للمالك، و هو باطلاقه مناف للقواعد المستقرة
المقتضية لضمان الاموال بالمثل أو القيمة کیف كان. و كما تقتضی
الحال فی هذه المسألة ضمان ما هو أزيد من المطلوب، قد تقتضی
ضمان ما هو أقل، لكن المصنف قد قطع بضمان النقص و استشكل
ضمان الزائد، و ارتکاب هذه الامور المخالفة للاصل المتفق علیه لیس
علیه دلیل صالح، و الاقوی ما اختاره المصنف فی التذكرة و التحرير
و فیما سبق من أن فداء المملوك لله تعالی، و علیه القيمة للمالك لانه
قد اجتمع فی الصيد المذكور حقان لله تعالی باعتبار الاحرام أو الحرم،
وللأدمی باعتبار الملك، و الاصل عدم التداخل، فحینئذ یزال الجانی
منزلة الغاصب فی كل موضع یلزمه الضمان كمية و کیفیه، و یجب
علیه، ما نص الشارع علیه هنا لله تعالی. ولو كان دالاً و نحوه ضمن
الفداء لله تعالی خاصة»^{۲۶}.

تبیین وجه قرب

در کتاب حج و در تبیین وجه قرب در عبارت «ولو استودع صیداً محلاً
ثم احرم، سلمه الى الحاكم ان تعذر المالك، فان تعذر فإلی ثقة مُحَلِّ،
فان تعذر فاشكال أقربه الارسال و الضمان»، می نویسد: «وجه القرب أن
فیه جمعاً بین حق الله تعالی بالارسال، و حق الادمی بالضمان»^{۲۷}.

تبیین وجه نظر

در بحث زکات مال و در تبیین قول علامه که فرموده: «وفی النذر
المشروط نظراً»، وجه نظر را بدینگونه شرح داده است: «وجه النظر وقوع
النذر صحيحاً المانع من التصرف فیه حيث یستلزم بطلان النذر،
فیلزم من فرض جریانه فی الحول مع صحة النذر المحال و من عدم
تحقق الشرط الموجب لصرفه فی النذر و صحته انما یستلزم ترتب الاثر
المرتتب علیه شرعاً، و هو وجوب صرفه فی الوجه المنذور علی تقدير
حصول الشرط لامطلاقاً و حینئذ فاستلزامه المحال ممنوع، فلو فرض
تمام الحول قبل حصول الشرط كان قدر الواجب من الزكاة كالتالف
من المال قبله، و هو غیر فادح كظائره فیبطل النذر فیه كما یسقط
الحج لوتلف ماله او ما یسقط الاستطاعة قبل التلبس، لكن هنا یصح
فی الباقي»^{۲۸}.

تضعیف و تقویت

چنان که پیشتر اشاره شد، شهید گاهی قول علامه را تقویت و گاهی
گفته او و یا قولی که از دیگری نقل کرده را تضعیف می نماید؛ در کتاب
حج و در تقویت قول علامه که فرموده: «ولو نفر الحمام فعاد قدم شاة،
وان لم یعد فعن كل حمامة شاة، ولو عاد البعض فعنه شاة، و عن

۲۶. همان، ص ۴۳۷ - ۴۳۸.

۲۷. همان، ص ۴۳۵.

۲۸. همان، ص ۲۳۵. نیز: همان، ص ۵۰۵.

۲۹. مراد، عبارت «ولو نفر الحمام...» است که در متن آمده است.

۳۰. همان، ص ۴۲۲.

۳۱. همان، ص ۴۲۳.

منابع

- مرعشی قدس سره به شماره ۴۲۴۲؛ نسخه خطی کتابخانه شخصی شهید بزرگوار محمد علی قاضی طباطبائی و نسخه خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه اصفهان به شماره ۱۶۹۱۷/۲.
- پس از استنساخ از روی چهار نسخه یاد شده که چند دفتر را دربرگرفت و به ۷۲۷ صفحه رسید، کار تخریج اقوال و آراء و احادیث شریف و شرح معانی برخی لغات را - البته پس از فترتی - آغاز کردم و بیشتر در فرصت های تعطیل. شاید به همین سبب چند سال طول کشید و سرانجام این اثر ماندگار شهید، برای نخستین بار به حله طبع آراسته شد. امید آنکه در لایوم لاینفع مال و لابنون از سر لطف و تفضل الهی، اندک توشه ای به شمار آید. آمین.
۱. افندی اصفهانی، میرزا عبدالله؛ ریاض العلماء و حیاض الفضلاء به کوشش سید احمد حسینی، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۱ ق.
۲. بحرانی، یوسف؛ لؤلؤة البحرين؛ تحقیق سید محمد صادق بحر العلوم، قم: مؤسسه آل البيت، بی تا.
۳. تهرانی، شیخ آقابزرگ؛ الذریعة الی تصانیف الشیعة؛ ج ۲، بیروت: دار الاضواء، ۱۴۰۶ ق، ۱۹۸۶ م.
۴. حجتی، سید محمد باقر؛ آداب تعلیم و تعلم در اسلام (ترجمه گزارش گونه کتاب «منیة المرید فی آداب المفید و المستفید» از شهید ثانی)؛ ج ۱۲، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۴.
۵. حر عاملی، محمد حسن؛ امل الآمل فی تراجم علماء جبل عامل؛ (متوفای ۱۱۰۴ ق)، بی جا، بی تا.
۶. خوانساری، سید محمد باقر؛ روضات الجنات فی احوال العلماء و السادات؛ قم: اسماعیلیان، ۱۳۹۰ ق.
۷. شهید ثانی؛ فوائد القواعد؛ تحقیق سید ابوالحسن مطلبی، قم: بوستان کتاب، ۱۳۷۷.
۸. عاملی، علی بن محمد بن الحسن؛ الدر المنثور من المأثور و غیر المأثور؛ به کوشش سید احمد حسینی، قم، بی تا، ۱۳۹۸ ق.
۹. علامه حلی؛ قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحرام؛ قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳.
۱۰. کرکی، علی بن الحسین بن عبدالعالی؛ جامع المقاصد فی شرح القواعد؛ تحقیق مؤسسه آل البيت لإحياء التراث، قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.
۱۱. موسوی عاملی، سید محمد بن علی؛ مدارک الاحکام فی شرح شرائع الاسلام؛ قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث، ۱۴۱۰ ق.